

TÜRK KÜLTÜRÜNDE “FAL” VE “FALCILIK” BAĞLAMINDA MANİSA/SELENDİ YÖRESİ “IRKÇILARI” ve “IRK OCAKLARI”

Mustafa GÜLTEKİN*

ÖZET

Türk kültüründe geleceğin merak edilmesi, gelecekte olacakların önceden bilinmeye çalışılması ya da insanların gelecekleriyle ilgili beklentilerine yönelik tutum ve davranışlar sergilemesi, kültür tarihimiz içerisinde süreklilik gösteren bir husustur. İslam öncesi dönemde şaman, kam adı verilen ve sağaltma, çeşitli dinî ritüelleri yönetme gibi görevlerinin yanı sıra gelecekte haber verme ve kehanette bulunma gibi görevleri de yerine getiren bu kişiler, toplum hayatında saygı duyulan ve önemli görülen kişilerdir. Sosyal ve kültürel hayatta, özellikle de İslam'ın kabulü ve yerleşik hayata geçişten sonra şamanların görevleri de ayrı ayrı kişiler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu sürecin sonunda gelecekte haber verme görevi de falcılar tarafından yerine getirilir olmuştur. Makalemizde Manisa'nın Selendi ilçesine bağlı köylerde halen varlığını devam ettiren “ırk ocakları” ve “ırkçılar” incelenmiştir. Belirli hastalıkların sağaltılması işlemleri birlikte, kayıp bir eşya ya da varlığın bulunması, herhangi bir evliliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin tahmini gibi falcılık veya kâhinlik olarak adlandırabileceğimiz vasıflara sahip bu kişilerin günümüzde işlevsel olarak toplum hayatında önemini korudukları görülmektedir. İrkçılar tarafından yapılan uygulamalar bu makalede içerik, işlev, kültürel süreklilik ve uygulamalarda kullanılan terimler göz önüne alınarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İrk, İrk Ocağı, Şaman, Kam, Fal, Kehanet.

*Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“İRKÇILAR” and “İRK OCAKLARI” in MANISA/SELENDİ REGION IN THE CONTEXT OF FORTUNETELLING IN TURKISH CULTURE

ABSTRACT

In Turkish culture, curiosity about the future, trying to foresee what will happen in the future or individuals displaying behaviors and attitudes toward their interests and attitudes about their future expectations are continuous constituents in our history of culture. In the pre-Islamic period, shamans or *kams*, who also have duties such as fortunetelling in addition to be responsible for treatment and organization of the various religious rituals, have an important place in social life. As a result of the changes in social and cultural life, specifically after the adoption of Islam and having a permanent settlement, duties of those shamans were started to be practiced by different people. Within this process, the duty of fortunetelling started to be performed by fortunetellers. In this article, *irk ocakları* and *irkçılar* (a type of oracle), still exist in Selendi, Manisa, were examined. Beside the treatment of some certain illnesses, the individuals with the ability to find lost belongings or objects and predict whether a marriage will happen, which can be named as clairvoyance or fortunetelling, and individuals with these abilities still functionally maintain their importance in social life. The applications practiced by *irkçılar* were examined within the framework of content, function, cultural permanence and terminology used in these applications.

Key Words: Irk, Irk Ocağı, Shaman, Kam, Fortunetelling, Clairvoyance

İnsanın geleceği merak etmesi, gelecekte neler olacağını dair öngörülerde bulunmaya çalışması, psikolojik bir tavidir ve bu tavır kültürel temelleri olan bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimi kültürel olarak çeşitli uygulamaların, yasak ve kaçınmaların oluşmasını sağlamıştır. İnsan için önemli olan ve bu doğrultuda merak ve heyecan uyandıran gelecek, bir taraftan tahmin edilmeye çalışılırken, bir taraftan da geleceği etkilemeye yönelik uygulamalarla yönetilmeye çalışılmıştır.

Türk kültüründe fal ve kehanet, çeşitli inanış ve uygulamalar çerçevesinde, içinde bulunulan dönemin koşullarına göre az çok değişen şekillerde var olagelmıştır. İslam öncesi dönemde şaman veya kamların işlevleri arasında görülen kehanet, günümüzde popüler kültür mekânlarında rağbet gören bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

¹Türk kültüründe fal ve falcılık hakkında bilgi için bkz. Şeref Boyraz, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006; Y. Ziya Sümbüllü, “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 43, 2010, ss. 55-72.

Bu makalede Türk kültüründe fal ve falcılık bağlamında Manisa ili, Selendi ilçesine bağlı köylerde tespit edilen “*ırkçılar*” ve “*ırk ocakları*” incelenmiştir. Makalemizde, “*ırk*” sözcüğünün “*fal*” karşılığı olarak çeşitli tarihî kaynaklarda nasıl yer aldığı ve tarihî süreç içerisinde kavram alanında meydana gelen değişimler ele alınmış, Selendi’de “*ırk*” kelimesinin çeşitli kullanımları bu bağlamda değerlendirilmiş, eski Türkçe dönemine ait “*İrk Bitig*” adlı eserde yer alan bu kelimenin günümüzde Anadolu’da yaşayabilmesinin sebepleri tartışılmıştır. Ayrıca makalemizde, ırkçıların yetişmesi, ırkçılığa başlaması hakkında bilgi verilmiş, ırkçılar tarafından yapılan uygulamalar, içerik ve işlev özellikleri bakımından tahlil edilmiş ve ırkçılar hakkında yöredeki sosyal durumu üzerinde durulmuştur.

“İrk”, “İrkçi”, “İrk Tutmak” ve “İrk Atmak” Terimleri

“*İrk*” sözcüğü, fal karşılığı olarak IX. yüzyıla ait olduğu kabul edilen eski Türkçe “*İrk Bitig*”te kullanılmıştır. “*İrk Bitig*”, “*Fal Kitabı*” anlamına gelmektedir.² İrk Bitig’ten başka eski Uygur Türkçesi metinlerinde de fal anlamına gelecek şekilde “*ırk*” ifadesine rastlanmaktadır. “*Turfan metinlerinde ırk kelimesi ‘işaret, rumuz, falcı’ anlamlarına gelirken, ırklamak kelimesi de ‘falcıdan sormak’ anlamında kullanılmaktadır.*”³

Bu kelime, Divanü Lûgat-it Türk’te ise “*ırk: kâhinlik, fal, yürektekini dışarı çıkarma*” ve “*ırkla-: kâhinlik etmek, ırk (fal)a bakmak*” şeklinde yer almaktadır.⁴ Kaşgarlı Mahmut, “*ırk*” sözcüğünü “*falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek*”⁵ şeklinde açıklarken, “*ırkladı*” sözcüğünü ise “*kam ırkladı = şaman kâhinlik etti, ırka baktı*”⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Abdülkadir İnan, “*ırk*” sözcüğü ile ilgili tarihî kaynaklardaki bilgiyi aktardıktan sonra, Kıpçak lehçelerinde kullanılan “*ırım*” kelimesinin “*ırk*” ile bağlantılı olabileceğini, Oğuz Kağan Destanı’nda geçen “*İrkıl Ata*”nın falcı veya kâhin anlamında kullanılmış olabileceğini ifade etmekte ve Altay bölgesi şamanlığında kamlardan başka “*ırımcı*” adı verilen ve gaipten haber veren kişilerin de aynı kavram ile bağlantılı olabileceğini,⁷ aynı zamanda kelimenin

² Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: TDK Yay., 1986, s. 264; Ceval Kaya, “İrk Bitig’de Falcılık”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Ed. Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin. İstanbul: Picus Yay., 2008, s. 359.

³ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1993, s. 58; Ufuk Tavkul, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında ‘Küreke Kemiği’ ve ‘Kumalak-Taş’ Falı”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2003*, C.:2, Ocak 2007, s.182.

⁴ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Dizini “Endeks”*, Ankara: TDK Yay., 1999, s. 218.

⁵ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi C:I*, Ankara: TDK Yay., 1999, s. 42.

⁶ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi C:III*, Ankara: TDK Yay., 1999, s. 443.

⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK Yay., 2000, s. 151. “İrim” kelimesi ve benzer kelimelerin kullanımı ve “ırk” ile bağı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ufuk Tavkul. *agb.* s. 182.

Şamanizmle bağlantılı olduğunu dabelirtmektedir.⁸ İnan, ayrıca Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca metninde geçmeyen, ancak diğer rivayetlerde karşımıza çıkan "İrkıl Ata" veya "İrkıl Hoca" ifadelerinin de aynı kökten geldiğini, birbirleriyle bağlantılı olduklarını, Yakutların ilk kamının adının "Argıl" oluşu ve Yakut Türkçesinde "ırala" sözcüğünün anlamının "işî olmasından önce sezmek" ve "fal açmak" anlamına geldiğini, Lâtinlerin "orakel" kelimesinin de Türk mitolojisine ve ırk köküne bağlı olduğunu ileri sürmektedir.⁹ Fuzuli Bayat ise "ırım" veya "ırımçı" sözlerinin, "fal" karşılığı olarak Türk lehçe ve şivelerinde kullanılan diğer kelimelere göre daha geniş anlamı olduğunu, bütün fal türlerini karşılamak üzere bu kavramın kullanılmış olabileceğini söylemektedir.¹⁰

Tarihî kaynaklarda yukarıda ifade edildiği gibi kullanılan "ırk" sözcüğü ve buna bağlı olarak üretilen kavramlar, Anadolu ağızlarında da benzer anlamlara gelecek şekilde yaşamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne bakıldığında "ırk" sözcüğünün Anadolu ağızlarında "ırık" olarak yaşandığı görülmektedir:

"ırık (II) [ırk II] Şans, uğur: Senin ırığın bana iyi gelmedi. (Sücutlü *Yalvaç, *Senirkent, Isparta); ırıkçı: Ağrıları nefesle ya da büyü ile iyileştirdiğine inanılan kimse, büyücü. (*Ula, Muğla); ırıklamak (I): Boş inanca göre hastayı çeşitli büyü ya da sihirle iyileştirmek. (Manisa, *Ula, Yerkesik-Muğla); ırıklatmak: Hasta iyileşmek için kendine büyü yaptırmak. (Muğla).¹¹

Besim Atalay, Divanü Lûgat-it Türk'te bu sözcüklerin yer aldığı kısımlarda, "Bu kelime Türkiye'nin birçok yerlerinde 'kader, tali, fal' anlamında kullanılmaktadır. 'İrkım açıldı = talihim açıldı'¹²ve "Batı Anadolu'da ve hele Kütahya vilâyetinin bazı yerlerinde 'ırka bakmak', 'fala bakmak' anlamındadır."¹³ açıklamalarını yapmıştır.

Derleme Sözlüğündeki açıklamalara göre Isparta, Manisa ve Muğla illerinde "ırk" sözcüğünün fal, baht, talih anlamlarında ve halk hekimliği uygulamalarını da kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Sami Kılıç, Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı Takmak köyünden tespit ettiği çocuk sahibi

⁸ Abdülkadir İnan, "Divanü Lûgat-it Türk'de Şamanizme Ait Kelimeler", *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*, Ankara: TTK Yay., 1991, ss. 317-321.

⁹ Abdülkadir İnan, "Oğuz Destanındaki İrkıl Ata", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Yay., 1987, ss. 196-197.

¹⁰ Fuzuli Bayat, "İrk Bitig'de Sosyal ve Mitolojik Konular", *Folklor/Edebiyat*, C. 10, S. 38, s. 110.

¹¹ *Derleme Sözlüğü VII*, Ankara: TDK Yay., 1993, ss. 2485-2486.

¹² Besim Atalay, *age.C:I*, s. 42.

¹³ Besim Atalay, *age.C:III*, s. 443.

olamayan kişilerin başvurduğu ırk atma ocağı çerçevesinde “*irk*”, “*irk atmak*” ve “*benim ırklamamda*” ifadelerinin kullanıldığını tespit etmiştir.¹⁴

Bu makalede değerlendirilen ırkçılar ve ırk ocakları, Manisa’nın Selendi ilçesine bağlı köylerden tespit edilmiştir.¹⁵ Selendi yöresinde “*irk*” sözcüğü “*fal*” karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kayıp bir eşyanın bulunup bulunmayacağını tespiti veya bir hadisenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini tahmini işine “*irk tutmak*”, ırk tutanlara da “*irkçi*” denmektedir (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5).

Yörede “*irkçılık*” yapan Ayşe Gök, kendisine gelenlerin “*irk ativer*” dediklerini söylemektedir (KK.3). Ayşe Gök ile yapılan görüşmede “*irk atmak*” ve “*irk tutmak*” ifadelerinin birbirinden farklı durumlar için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir kızı seven bir delikanlının sevdiğine kavuşup kavuşamayacağını; kızı kendisine verip vermeyeceklerini öğrenmek için ırkçıya başvurması durumunda “*irk atmak*” ifadesini kullanan Ayşe Gök, kayıp bir şeyin bulunması için yapılanı “*irk tutmak*” şeklinde adlandırmaktadır (KK.3).

Manisa’nın Selendi ilçesinde tespit edilen bu kullanımlar, sözcüğün açıklandığı tarihi kaynaklardaki anlam ile örtüşmektedir. Derleme Sözlüğü’nde yer alan ve Sami Kılıç tarafından tespit edilen kullanımlara ek olarak “*irkçi*, *irk bakmak*, *irk tutmak*” ifadelerinin de Selendi yöresinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

İrk sözcüğünün kaynağı ne olursa olsun, eski Türkçe döneminden itibaren yazılı kaynaklarda “*fal*” karşılığı olarak kullanıldığı, sözcüğün Anadolu ağzlarından özellikle de Manisa, Uşak, Isparta, Kütahya ve Muğla yörelerinde en eski anlamına uygun olarak yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Sözcük, sadece anlam olarak değil, inanç ve uygulamalar çerçevesinde de varlığını sürdürmektedir.

¹⁴ Sami Kılıç, “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz-63/2012, ss. 299-300.

¹⁵ Yörede ırk ocaklarının varlığının tespit edilmesi üzerine, alan araştırması planlanmış ve tespit edilen ırkçılarla görüşme yöntemi kullanılarak derleme yapılmıştır. Ayrıca ırkçılara başvuran kişilerle de görüşülerek yörede ırk ocaklarının işlevi, ocaklarla ilgili inançlar ve kabuller tespit edilmiştir. Derleme çalışması, Mustafa Gültekin tarafından planlanmış, derleme soruları hazırlanmış ve Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans öğrencisi Arzu Acer tarafından gerçekleştirilmiş ve uygulanmıştır. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerin tamamı kendilerini “Yörük” olarak adlandırmakta, yörede yaşamakta olan ve yerleşik hayat süren diğer kişileri ise “Türk” olarak adlandırmaktadır. Hayvancılık temelli yaşam biçimini benimseyen ve buna bağlı olarak yaylak kışlak hayatı süren yöredeki Yörüklerin 1990’lı yılların sonlarından itibaren yerleşik hayata geçtikleri gözlenmektedir. Yaşam biçimlerinin bir sonucu olarak da kültürel değişimin çok daha yavaşladığını ve buna bağlı olarak kaynağını eski Türk inançlarından alan uygulamaların yaşamaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Alan araştırması yapılan köyler, belirli mahallelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Daha doğru bir ifadeyle Yörükler var olan köylerin yakınlarında mahalleler oluşturarak yerleşmişlerdir. Selendi yöresinde yaşayan ve ırk ocaklarını yaşatan Yörükler, kendilerini “Sarı Kozanlı” ve “Kara Kozanlı” olarak ikiye ayırmaktadır. Bu husus, makalenin boyutlarını aşacağından burada ayrıca tartışılmamış, görüşme yapılan kaynak kişilerin anlatımlarıyla yetinilmiştir.

Selendi Yöresi “İrkçaları” ve “İrk Ocakları”

“*Ocak*” kavramı Türk kültüründe halk hekimliğine bağlı uygulamaları yerine getiren, sağaltma görevini üstlenen kişi veya aileler için kullanıldığı¹⁶ gibi Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde de soya bağlı olarak nesiller arasında aktarılan dedelik kurumu için de kullanılmaktadır.¹⁷ Ayrıca, doğumla ilgili pratikleri yerine getiren ve çocuk sahibi olamayan çiftlerin başvurduğu “*ırk atma ocağı*” için de aynı kavramın kullanıldığı görülmektedir.¹⁸ Görüşme yaptığımız ırkçılar, kendilerini “*ocak*” olarak kabul etmektedir (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4) ve “*ırk ocağı*” olarak adlandırılmaktadır (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5).

Manisa ili Selendi ilçesine bağlı köylerde yapılan alan araştırmaları, günümüzde ırk ocağı olan Osman Kova, Meryem Sezen, Ayşe Gök ve Ayşe Oklu’nun geleneği sürdürdüğü görülmektedir. Kendileriyle görüşme yapılan bu kişiler dışında, ırkçılara başvuran kişilerle de görüşülmüştür. Bu görüşmelerde, incelediğimiz dört ırkçı dışında yörede Fadime Oklu, Cennet Kanyılmaz ve Elif Oklu’nun da ırk tuttukları, ancak günümüzde vefat ettikleri tespit edilmiştir. Fadime Oklu’nun tespihle ırk tuttuğu bilinmektedir. Cennet Kanyılmaz’ın ise çok eski bir tasının olduğu, o tasın atalarından kendisine kaldığı, tasın içine su doldurup, su dolu taşı çevire çevire baktığı, onun da tılsımının böyle olduğu anlatılmaktadır. Elif Oklu, İrkçı Elifçe adıyla bilinmektedir. Gelini Ayşe Oklu’ya el vermiştir ve Ayşe Oklu geleneği sürdürmektedir (KK.6).

Selendi yöresinde “*ırk tutan*” veya “*ırk atan*” kişiler de bu yeteneği veya gücü aile fertlerinden çeşitli uygulamalarla elde ettiklerinden ve kendilerinden başka kişilerin bu yeteneğe sahip olmalarından dolayı “*ocak*” veya “*ocaklı*” olarak adlandırılmaktadırlar.

İrkçıların bir kısmı, “*ırk atmak*” dışında çeşitli hastalıkları sağaltma yeteneğine de sahiptir. Osman Kova, siğil ve yilancık tedavisinin yanı sıra hançer ile ağrı tedavisi de yapmaktadır. Bu uygulamaları yerine getirdiğinden dolayı, “*siğil ocağı*, *yilancık ocağı* ve *hançer ocağı*” olarak da kabul edilmektedir.

¹⁶ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Ankara: BilgeSu Yay., 2013, s. 129; Adem Öger, “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Turkish Studies*, Volume 5/1, Winter 2010, ss. 1231-1246. Halk hekimliği uygulamalarında eski Türk inanışlarımız izleriyle ilgili bilgi için bkz. Muharrem Kaya. “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, *Folklor/Edebiyat*, S. 25, 2001/1, ss. 198-218.

¹⁷ Pertev Naili Boratav, *age.*, s. 129; Ali Yaman, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Kış-60/2011, ss. 43-64; Halil İbrahim Şahin, *Çepniler Tarih, İnanış ve Halkbilimi*, Ankara: Altunpost Yay., 2013, s. 137.

¹⁸Sami Kılıç, *agm.*, s.299.

Şiğil bağlama, nohut kadar irilikte üç parça tuzun ayrı ayrı okunarak şiğilin üzerinde gezdirilmesi suretiyle yapılmaktadır. Yılcık ise, yılcık taşının okunarak ağrıyan yere yapıştırılması ile tedavi edilmektedir. Yılcık taşlarını hacca gidenlere getirtmiştir. Yılcık taşlarını kepeğin içerisinde muhafaza etmekte ve böylece taşların hem çoğaldığını hem de bozulmaktan korunduğunu dile getirmektedir. Hançer ile vücudun ağrıyan yerlerine hafif hafif vurulmakta ve böylece kan akıtma yoluyla ağrıların tedavisi amaçlanmaktadır (KK.1).

Meryem Sezen, kaynanasının ırkçılık yanında, “*kulunç ocağı, damızlık ocağı*” da olduklarını, kaynanasının çocukların ağzında çıkan yaralar için “*uğra*”¹⁹ attığını ifade etmektedir. Kaynanası “*ırkçılık*” konusunda kendisine, “*kulunç*” konusunda eltilisine el verdiğini söylemektedir (KK.2).

İrk ocakları, diğer halk hekimliği ve sağaltma ocaklarında olduğu gibi kalıtsal olarak nesiller arasında aktarılmakta, ancak aynı soydan gelmiş olmak yeteneğin ve gücün kazanılması için tek başına yeterli olmamaktadır. Gelenekte “*el vermek*” olarak adlandırılan uygulama ile güç veya yetenek aktarılmaktadır.

Ocaklık “*atadan oğula yahut anadan kıza geçer; ama bu, kesin bir kural değildir. Ocaklı kendi soyundan olmayan bir kişiye de ‘el verebilir’, yani büyüklük gücünü, kendinden sonra sürdürmesi için başkasına aktarabilir.*”²⁰ İrk ocaklarında, “*el verme*” uygulaması kadından erkeğe veya erkekten kadına olabilmektedir ve cinsiyete bağlı bir uygulama olarak görünmemektedir. Sami Kılıç tarafından yapılan incelemede de tespit edilen üç kişiden ikisinin kadın, birinin erkek olması da bu durumu desteklemektedir.²¹

Osman Kova, ırk tutmanın dedesinden annesine, ondan da kendisine kaldığını ifade etmektedir. Bu örnekte ırkçılığın erkekten kadına ve tekrar kadından erkeğe geçtiği görülmektedir. Annesinin üç defa elini eline sürdüğü ve böylece ondan el aldığını dile getirmektedir (KK.1). İrkçi Meryem Sezen, ninesinden kaynanasına, ondan da kendisine geçtiğini söylemektedir (KK.2). Osman Kova, kendisinden sonra ocağı sürdürmesi için ya erkek ya da kız torununa el vereceğini söylemektedir (KK.1). Meryem Sezen ise gelinlerinden birine, onlar tutmazsa, kabul etmezse oğluna el vereceğini ifade etmektedir (KK.2). Ayşe Gök, kaynanasının annesine, annesinin de kendisine el verdiğini söylemektedir. Kaynanası, kendisine üç yudum su içirdikten sonra, gelenleri boş çevirmemesini tembihleyerek kendisine el vermiştir (KK.3). Ayşe Oklu da kaynanasının kendi kaynanasından el aldığını, kendisine de kaynanasının el

¹⁹Uğra: Yörede una verilen isim.

²⁰Perteve Naili Boratav, *age.*, s. 129.

²¹Sami Kılıç, *agm.*, s. 298.

verdiğini söylemektedir. Kaynanası kendisine üç yudum su içirmiş ve el verme işlemi böylece gerçekleşmiştir. Ayşe Oklu'ya da geleni boş göndermemesi gerektiği tembih edilmiştir (KK.4).

El vermek, bir taraftan kendisinden sonra uygulamaları devam ettirecek kişinin belirlenmesi anlamını taşıırken, diğer taraftan el verme uygulamasında ellerin birbirine değdirilmesi suretiyle yapılan eylemler, var olan gücün beden teması yoluyla aktarılması anlamına gelmektedir. Bu uygulamaları temas ve taklit büyüsü ile açıklamak mümkündür. Herhangi bir varlık veya nesnede ya da bir kişide var olan sihir, güç veya yeteneğin herhangi bir amaca yönelik olarak kullanılması veya aktarılmasında temas ve taklit büyüsü kullanılmaktadır. Kaynağı eski inanç sistemleri ve kabuller olan ve genel olarak "*parça bütüne aittir*" şeklinde formülize edilen temas büyüsünde, kendisinde herhangi bir güç olduğu kabul edilen bir varlığın parçasında da aynı gücün bulunacağı, dolayısıyla parçanın temin edilmesi durumunda gücün elde edileceği kabul edilmektedir. Taklit büyüsü ise, "*benzer benzeri yaratır*" ilkesine dayanmaktadır. Ulaşmak ya da elde edilmek istenen şeyin, benzerinin yapılması suretiyle beklentilerin karşılanmasına yönelik uygulamalarda kendisini göstermektedir.²²

İrk ocaklarında el verme uygulamasını bu çerçevede değerlendirdiğimizde hem temas hem de taklit büyüsü ile açıklanabileceği görülmektedir. Ellerin birbirine sürtülmesi temas yoluyla bir aktarım olarak değerlendirilebilecekken, "*vermek*" fiili kapsamında sembolik bir eylem gerçekleştirilerek gücün aktarımı sağlandığından taklide dayalı bir uygulama olarak da değerlendirilebilir. Sembolik olarak yapılan uygulama ile alma ve verme işlemi tamamlanmakta, bu sayede hem geleneğe süreklilik kazandırılmış hem de sağaltma, kayıp eşyayı bulma vb. uygulamaların yapılması için yetenek ve bir tür yetki devri gerçekleşmiş olmaktadır.

Aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirdiğimiz "*ırk atma*" veya "*ırk tutma*" eylemleri, basit tekniklerden oluşmaktadır. Görünürde basit ve kolay olan bu uygulamaları, herhangi bir insanın yapması, uygulaması ise ancak el vermek/almak suretiyle gücün aktarımını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, daha sonra uygulamaların yapılışında tekrarlanan "*Benim elim değil,'nın eli*" şeklinde uygulamaları yerine getirme yetkisi kimden alındı ise onun ismini tekrarlamayı gerektirmekte, böylece önceki kuşakta bu görevi yerine getiren kişinin gücü ile söz konusu uygulamaların yapıldığı vurgulanmaktadır.

İrk atma işlemi sırasında kullanılan "*El benim ellerim değildir, anamın elleri*" (KK.3) ifadesi, Türk dünyasında yaygın olarak kullanılan "*Fatma*

²²Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yay., 2000, s. 141.

Ana'nın eli” ifadesi ile paralellik göstermektedir. Halk hekimliği uygulamaları çerçevesinde, özellikle de doğuma yardımcı olan ebe kadınlar tarafından kullanılan “*El benim elim değil, Eşe Fatma ananın eli*”²³ ifadesi, dinî bir kişiliğe duyulan saygı çerçevesinde, onun adını anmak ve yapılan işlemi kolaylaştırma konusunda onun gücüne başvurmak anlayışından kaynaklanmaktadır.²⁴ Abdülkadir İnan’ın verdiği bilgilere göre Doğu Türkistan’ın Müslüman kamları, meslek pirlерinin “*Hazreti Fatıma anamız*” olduğunu kabul etmektedirler.²⁵

Meslek piri olarak kabul edilen kişinin ismen anılması ile el vererek, kendisine yetki veren kişinin anılması arasında fark yoktur. Her ikisinde de o sanat ya da meslekte usta olan kişinin anılması suretiyle onun yardıma çağırılması ve yapılacak uygulamaların olumlu sonuç vermesinin temin edilmeye çalışılması söz konusudur.

El verme uygulamasında olduğu gibi, ırkçılıarı ve ırk ocaklarının kaynağını da eski Türk inançlarında ve bu inançlara bağlı olarak oluşan uygulamalarda aramak gerekir. İslamiyet öncesi Türk kültür hayatında önemli bir rolü olan şaman veya kamlar; hastalıkları sağıaltmak, gelecekte haber vermek, ruhlarla iletişime geçmek²⁶ gibi pek çok özelliğı bünyesinde toplayan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dünyası destanlarında, özellikle de Oğuznamelerde ve Dede Korkut Kitabı’nda karşımıza çıkan kahramana yol gösteren veya hükümdara, hakana danışmanlık, vezirlik yapan kişilerin, Şaman tipi ile ilişkisi bulunmaktadır. Fuzuli Bayat, “*Arkaik destanlarda ve mitolojik rivayetlerde bilge koca karakteri, birçok makamda ilk Şaman ruhunun analogik hali olarak takdim edilir. Destanın salname varyantlarında her şeyi bilen bilgilere, vezir fonksiyonunu yerine getirir.*”²⁷ sözleri ile bu duruma işaret etmektedir. Dede Korkut Kitabı’nın mukaddimesinde Dede Korkut hakkında bilgi verilirken kullanılan, “*Oğuzun ol kişi tamam bilicisi-y-idi. Ne dir-ise olur-idi. Gayıbdan dürlü haber söyle-idi. Hak Ta’ala anuñ köñline ilham ider-idi.*”²⁸ ifadelerinden Dede Korkut’un gaipten haber verdiğini, kehanette bulunduğunu, bunları da İslam dini çerçevesinde bir izah ile Hak Taala’nın gönlüne ilham etmesi sayesinde yapabildiğı anlaşılmaktadır.

Sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta meydana gelen değışmeler neticesinde gerçekleşen iş bölümü ile “*büyük merkezlerde şairliğin, bakıcılığın, efsunculuğın, müneccimliğin, rûhâniliğın yavaş yavaş ayrı şahsiyetler...*”

²³Ali Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, İstanbul: İQ Kültür Sanat Yay., 2008, s. 189.

²⁴Ruhi Ersoy, “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de ‘Ebelik’ Kurumuna Dönüşüm”, *Türkbilig*, S. 13, Bahar 2007, s. 69.

²⁵Abdülkadir İnan, *age.*, s. 73.

²⁶Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşr., 2006, s. 23.

²⁷Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul: Ötüken Neşr., 2006, s. 75

²⁸Muharem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yay., 1997, s. 73.

tarafından yerine getirilmeye başlanmış, özellikle İslam'ın kabulünden sonra “âlimler, mutasavvıflar, şâirler, bakıcılar, müneccimler, efsuncular, mûsikîşînâslar birbirinden ayrılmışlardır.”²⁹ “Türk toplum hayatında din/inanç yapısı yani sıra, yaşayış biçimi de değiştiğinde kültür yapısı da estetik yaratıcılık kaynağı da yeni değişim ve dönüşümlere uğramıştır.”³⁰

Şamanlar üzerinde toplanan tören, dua, kehanet, sağaltma gibi görevler, değişen toplum yapısı içerisinde ayrı ayrı kişiler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Irkçılık geleneği ve ırk ocakları da böyle bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Selendi yöresinde ocaklı kişilerin verdiği bilgilere göre; ırkı, sadece Yörükler tutar, şehirli köylü tutmaz (KK.2, KK.3, KK.4). Halk hekimliği uygulamalarının ve sağaltma ocaklarının yaygınlığı “Yörüklerin hakikisi arısı, şimdi tıp doktoru nasılsa Yörükler aynı öyleymiş.”(KK.2) sözlerinde ifadesini bulurken, Yörük yaşamının izleri de bu sözlerden hareketle değerlendirilebilir.

Şamanların veya kamların temel özelliklerinden birisi olan sağaltma ve kehanette bulunma, ırkçılar için de geçerlidir. Uygulamalar basit bazı yöntemlere dayanmakla birlikte, bu uygulamaları sadece belirli kişilerin yapabilmesi, bu kişilerin tespit ve tahminlerinin gerçek olarak kabul edilmesi ve onlara itibar edilerek inanılması bu tespiti doğrulamaktadır. Özellikle çevre il ve ilçelerden gelenlerin ırk ocaklarına başvurması durumu değerlendirildiğinde ırk kavramının yaşamaya devam ettiği coğrafi alan içerisinde ırkçıların ve ırk ocaklarının işlevsel olarak varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Selendi yöresinden tespit edilen ve kendileriyle görüşme yapılan ırkçılar birbirlerinden farklı araçlar ve yöntemler kullanarak ırk tutmaktadırlar. Genel olarak sembolik anlamlar yüklenen uygulamalar ve bunların yorumlanması, içerik itibarıyla kısmen İslami motiflerle de dinî bir hüviyet kazanmıştır.

İrk tutmak için herkesin ayrı bir eşya kullandığını, ocak olduklarından dolayı birinin diğerine ait eşya ile ırk tutamayacağına inanılmaktadır (KK.2).

Osman Kova, sağaltma ya da ırk tutma uygulamasına dua ile başladığını, öncelikle Sübhaneke, Allahümme Salli ve Barik duaları ile İhlas ve Fatıha surelerinin üçer defa okuduğunu, daha sonra hançer ise hançer, ırk ise ırk tutulduğunu dile getirmektedir (KK.1).

Osman Kova, tespith ile ırk tutmaktadır. Kendisine kaybettiği herhangi bir şeyin bulunup bulunmayacağını sormak için geldiklerini ve “ırk atıver” dediklerini ifade eden Osman Kova, üç kez attığını, üçünde de aynı gelirse kayıp nesnenin bulunup, bulunmayacağını belirlediğini söylüyor. Osman Kova,

²⁹Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı'nın Menşei”, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Yay., 1999, s. 65.

³⁰Dursun Yıldırım, “Dede Korkut'tan Ozan Barışa Dönüşüm”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 570, s. 512.

tespihinin herhangi bir yerinden rastgele tutup “*Bulunmayacaksa tek gel, bulunacaksa çift gel.*” diyerek tuttuğu yere kadar olan kısmı saymaktadır. Bu işlemi üç kez tekrarlayan Osman Kova, eğer tek gelirse bulunmayacağına, çift gelirse bulunacağına kanaat getirmekte ve karar verme sürecinde üç kez tekrarlanan uygulamaların ikisinin “*tek*” veya “*çift*” olmasına, sayısal çoğunluğa göre karar vermektedir (KK.1).

Osman Kova'nın ırk tutma yöntemi “*tespih*” tanelerinin sayısının tek veya çift oluşunun sayılmasına dayanmaktadır. Uygulama basit olmasına rağmen, bunun herhangi bir kişi tarafından yapılamayacağı, yapılsa bile gerçeği asla yansıtmayacağı kabul edilmektedir. Osman Kova'yı sıradan insanlardan farklı kılan özelliği, annesinden el almış olmasıdır.

Meryem Sezen, kuşak ile ırk tutmaktadır. Kaynanası yaşlandığı zaman, kendisine üç tas su içirmiş ve daha sonra kuşağı vererek “*El benim el değil, kaynanamın elidersin*” diyerek el vermiştir. El aldıktan sonra, kuşak ile ırk tutmaya başlamıştır. Herhangi bir eşyasını veya malını kaybeden kişi, bu eşyasının veya malının bulunup bulunmayacağını öğrenmek için, örneğin keçisini, kurbanlık koyununu veya cep telefonunu kaybedenlerin, bunları bulup bulamayacaklarını öğrenmek ya da sevdiği kızın kendisiyle evlenip evlenmeyeceğini öğrenmek maksadıyla kendisine başvurulmaktadır. Herhangi bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini öğrenmek için ırkçıya gelindiğini söylemektedir. Meryem Sezen'in görüşme sırasında kullandığı “*Bizim ekmeğimiz suyumuz dualıdır.*”(KK.2) ifadesi yörede ocak ve ocaklılara bakışı yansıtmaktadır (KK.2).

Meryem Sezen, ırk tutmak ile ilgili kuşak ile ırk tutmanın ayrıntılarını da gösteren bir anısını şöyle anlatmaktadır:

“*Keçisi kaybolan adam, baya keçi kurban almış, kurbanlığı kaybetmiş. Uzak bir köyü aramış, gitmiş o köye vardı mı diye aramış oraları geldi mi yok demiş. Geri evine gidiyormuş, buraya benim eve geldi. Duymuş gayrı ırk tuttuğumuzu da biliyormuş. Adam geldi, bi dedi ırk tutuver bana yenge dedi. Ben de tutayım dedim. Adam bir su içti, bir ekme yedi. Bizim dedim suyumuz, ekmeğimiz dualıdır, dedim. Gel sen, sana ırk tutuvereyim, dedim. Hiç kayırma sen, dedim. Geldi. Tutuverdim ben. Dayı dedim sen bu keçiyi nerde kaybettin, dedim. Köyün dibinde kaybettim, dedi. Mısır tarlası vardı, dedi. Onun içine girdi, çıktığını kaldığını bulamadım, dedi. Sabahtan beri arıyorum, dedi. Sen bunu tutuver bakalım, dedi. Uzaktaysa kuşak dönmesin dedim, eğer yakında kaybolduğu yerde bulunacaksa dedim kuşak dönsün, dedim; dönsün de gelsin, dedim. Aynı dediği, kaybettiği yere tuttum burada dedi adam. Ta dedim sen köyünün yakınında, dedim. Aynı üç kere tuttum. Döndü, o kaybettiği yerde aynı mısır tarlasının içinde keçiyi bulmuş.*”(KK.2).

Bunun yanı sıra Meryem Sezen köyde muhtarlık seçimi sırasında kendilerinin desteklediği adayın kazanıp kazanamayacağını öğrenmek amacıyla üç kez ırk tuttuğunu, üçünde de muhtar olacağını çıktığını, sonuçta o kişinin muhtar olduğunu da anlatmaktadır (KK.2).

Ayrıca cep telefonunun kaybolması üzerine düntürüne ırk tuttuğunu şöyle anlatmaktadır:

“İşte düntürüm oluyor benim.Yakınımız idi, o böyle kaybetmiş telefonunu. Ben de dedim ırk tutuvereyim, bakalım telefon bulunacak mı? Bu da bulunmaz ben çok aradım, dedi. Sabahtan beri arıyoruz, dedi, bulamadık, dedi. Ben burada tuttum, telefonu ertesi gün ararken bulmuşlar.Hiçbir şey olmamış.”(KK.2).

Sevdiğine kavuşup kavuşamayacağını öğrenmek isteyen gençler de ırk tutturmak için ırkçılara gitmektedir:

“Seven mesela bir adam bir kıza âşık oluyor. Oğlan veriyorlar vermiyorlar, geliyor gelmiyor derken ta son çare diyor ben bunu gideceğim, ırk tutturacağım, bakalım benim iş olacak mı olmayacak mı, kızın gönlü var mı, yok mu? Geliyor, yenge diyor, mesela bir köyden Ayşe kız bana gelecek mi, gelmeyecek mi, ırk tutuver diyor. Ben de tutuveriyorum. Ama bunu parasından değil de adam gelmiş zaten tutacaksın yani. Bunu aynı dediğimiz gibi tutuveriyoruz; olacaksa olacak diyoruz, olmayacaksa olmayacak, diyoruz.”(KK.2)

İrkçılar ya da ırkçıya başvuranların anlatımları, bu tarz uygulamalara geçerlilik kazandırmaktadır.Sözlü gelenekte, herhangi bir isteği, dileği ya da sorunu için büyüsel işlemler gerçekleştiren kişilere başvuranların, beklentileri yerine geldiğinde bunu yakın çevresiyle paylaşması, sonrasında ise sözlü gelenekte bir anlatı şeklinde aktarımının başlaması geleneğin, uygulamanın ya da başvuru alan kişinin ününün yayılmasını sağlamaktadır.

Meryem Sezen, ırk tutmadan önce kuşağı sardığını, daha sonra ise okuyarak ırk tuttuğunu ve kuşağı attığını anlatmaktadır. Okunan duanın ne olduğu sorusuna ise: *“Okuma söylenmez ki. O zaman söylesem zaten onun hiç önemi kalmadı. Hiç tutma daha iyi.Yörük sırrını vermezmiş, kaynanam öyle derdi. Arıyla yörüğün sırrına erilemezmiş, derdi.”* şeklinde cevap vermekte ve *“Söylendiği zaman, onun kuralı, tılsımı tutmaz”* (KK.2) okunan dua veya sözlerin açıklanamayacağını dile getirirken, Ayşe Gök de ırk tutmanın bir okuması olduğunu, ancak bunun söylenmemesi gerektiğini ifade etmektedir (KK.3).

Meryem Sezen, kuşağı sarar ve başının üzerinde döndürür. Daha sonra besmele çeker ve *“Engele mengele denk gele, olacaksa dön de gel,*

olmayacaksa dönmeden gel.”(KK.2) diyerek kuşağı atar.Bu işlemi üç kez tekrarlar.Kuşak, kendisine doğru geldiği zaman o işin olacağına, kendisine doğru gelmediği zaman ise olmayacağına kanaat getirir.

Ayşe Gök, ırk tutmak ve ırk atmak için ayrı ayrı malzemeler kullanmaktadır. İrk tutma işlemi için taşları kullanmakta; ırk atmak için ise kuru fasulye, kömür, ekme kırıntısı ve para kullanmaktadır.

İrk atma işleminde, bir tane fasulye ikiye bölünür. Kırılan fasulyenin bir parçası kızı, bir parçası oğlanı temsil etmektedir.Malzemelerin tamamı yere atılır.Kız ile oğlanın arasına fasulye ve ekme girerse işin tatlılıkla hallolacağına, hiçbir problemin yaşanmayacağına; para girerse, parası olması durumunda kızı istemesi gerektiğine; kömür girerse, kızı istememesi gerektiğine karar verilmektedir.Bu işlem üç kez tekrarlanmaktadır. Kız ve oğlan için ırk atıldığında “*Denk gel*” ifadesi kullanılmaktadır (KK.3).

Uygulamaya bakıldığında kullanılan eşyaların yere atılması sonucunda aldıkları konuma göre yorumlama yapılmaktadır.Yorumlama; olumlu, olumsuz ve şarta bağlı olarak olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilecek sonuçlar içermektedir. Ekme, bir taraftan bereketi simgelerken, diğer taraftan da kendileri için ırk atılan kişilerin birlikte yiyecekleri ekmeğin, nimetin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu durumda, ırk attıran, genç evlenmek istediği kızı rahatlıkla isteyebilecektir. Para, zenginliği simgelerken, kızın istenmesi durumunda çok paraya ihtiyaç duyulacağı, yeteri kadar parası varsa kızı isteyebileceği sonucuna varılmaktadır. Bu sonuçtan şarta bağlı olduğu görülmektedir.Yeterli paraya veya zenginliğe sahip olunması durumunda kız istenecek, sahip olunmaması durumunda ise istenemeyecektir. İrk atılması sonucunda kömür gelmesi durumunda, o evliliğin gerçekleşmeyeceği, bu nedenle kızın istenemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Kara/siyah renk, kötülüğün, uğursuzluğun sembolü olarak kabul edilmekte, dolayısıyla durumun bir evlilikle neticelenemeyeceği anlaşılmaktadır.

Ayşe Gök, ırk attırmaya sadece erkeklerin geldiğini, kızların ise gelmediğini söylemektedir. Kendisine gelen erkeklerin ırk attırdığını kimseye söylemediğini, sır olarak sakladığını ifade etmekte ve “*Yörükler sırlı olur, sırrını kimseye vermez.*”(KK.3) diyerek bu hususu özellikle vurgulamaktadır.

Ancak kaynak kişilerimizden Durmuş Çevik’in; “*Herkes gider yani, bizim Yörük oymağında hiç ırkçıya gitmeyen bir insan yoktur, bir insan yoktur, bir insan bile yoktur. Hatta gizli gizli bile bizim kızlarımız gider benim şansım nasıldır diye ona ırk tuttururlar. Oğlanlarımız bile, oğlan gönülden birinin kızını seviyor ama kız ondan yana bakmıyor, gidiyor ya benim bunu bir ırk tutuver ben bir evlenebilecek miyim gibi, onları bile tutuyordu ırk.*” (KK.6)

şeklindeki anlatımı görüşme yapılan kaynak kişinin kızların da kendisine başvurduğunu gizlediği şekilde yorumlanabilir.

Ayşe Gök, ırk atmanın yanı sıra taş kullanarak ırk tutma işlemini ise kesesinde bulunan taşları yere atarak yapmaktadır. Kesesinde bulunan taşların sayılmayacağını, sayısını kendisinin de bilmediğini vurgulamaktadır.Örneğin para kaybolmuşsa, besmele çeker, “*El benim ellerim değildir, anamın elleri*” (KK.3) der ve “*Bulunursa çift gel, bulunmazsa tek gel.*” diyerek taşları yere atar.İşlem üç kez tekrarlanır ve sonuçla ilgili kanaate varılır (KK.3).

Ayşe Gök’ün taş kullanarak yaptığı uygulama Osman Kova’nın tespih tanelerini kullanarak yaptığı uygulama ile içerik ve işlev itibarıyla aynıdır. Her ikisinde de sayılan taş veya tespih tanelerinin tek veya çift oluşuna göre karar verilmektedir.

Tespit ettiğimiz ırkçılardan Ayşe Oklu, ellerini kullanarak ırk tutmaktadır. Ayşe Oklu da hem kayıp bir eşyanın bulunup bulunmayacağını öğrenilmesi hem de evliliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin tahmini için ırk tutmaktadır ve ırk tutarken “*Bulunacaksa karış karış uza, bulunmayacaksa büzül de bir yere gel.*” sözünü söylemektedir (KK.4).

“*Bir kızı bir oğlan seviyor ya, sonunda alabilecek mi, alamayacak mı? Eğer alacaksa karış karış uza, alamayacaksa büzül de bir yere gel.*” sözünü tekrarlayan Ayşe Oklu ırk tutma işlemini şöyle yapmaktadır:

Sol el yukarı bakacak şekilde ve parmaklar açık olarak tutulur. Sağ elin serçe parmağının ucuyla, sol elin orta parmağının ucu birleştirilir ve sabit tutulur. Bu parmakların birleştirilmesi işleminden sonra sağ eliyle, sol kolun üzerinde kendisine doğru üç kez karışlanır ve tekrar geriye doğru üç kez karışlanır.Eğer bu karışlama işleminden sonra sağ elin serçe parmağı, sol elin orta parmağına denk gelmişse veya daha da ileri gitmişse işin olacağına, daha kısa gelmişse olmayacağına karar verilir.İşlem üç kez tekrarlanır ve sonuç sayısal çoğunluğa göre yorumlanır (KK.4).

İrk tutulurken kullanılan “*Engele mengele denk gele, olacaksın dön de gel, olmayacaksa dönmeden gel*”, “*Denk gel*” ve “*Bulunmayacaksa tek gel, bulunacaksa çift gel.*” gibi ifadeler doğru tahminde bulunma ya da kayıp herhangi bir eşyanın yerini doğru tespit etmede sözün gücünden de istifade edildiğini göstermektedir. Ali Duymaz, tekerlemelerin kökenin Şamanizm unsurları üzerine yaptığı değerlendirmelerde geleneksel sağaltma uygulamalarında “*Büyüsel bir işlem olarak taklit ve temas gibi harekete dayanan büyüsel işlemlerin yanında ‘söz’ün gücünden de istifade edildiğini*” ve bu sözlerin birer tekerleme özelliği gösterdiğini belirtmektedir.³¹İrkçılar

³¹Ali Duymaz, *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Ankara: Akçağ Yay., 2002, s. 42.

tarafından kullanılan ifadelerin de bir kısmı tekerleme özelliği göstermektedir. Özellikle, “*Engele mengele denk gele*” ifadesindeki anlam ve söyleyiş özellikleri tekerleme olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

İrkçılarla yaptığımız görüşmelerde, yapılan uygulama karşısında belirli bir ücret beklentisinin var olmadığı, genellikle bir miktar para ödemesinin yapıldığı ya da bazı hediyeler verildiği görülmektedir. İrkçıların; “*Üç beş kuruş atıveriyorlar.*” (KK.1), “*Beş on kuruş atıverirler.*” (KK.2) veya “*Bez, tülbent, patik vb. hediyeler getirirler*” (KK.2), “*Dediklerim çıktığı zaman daha başka hediyeler de getirirler.*” (KK.2), “*Üç beş kuruş atıverirler, almam öyle.*” (KK3) şeklindeki sözleri bu durumu göstermektedir. Özellikle “*atıverirler*” ifadesinin tercih edilmesi, sözlü gelenekte yaygın olan “*gönülden kopanın*” verilmesi olarak görülebilir.³² Yörede ırkçılara yapılacak ödeme veya verilecek hediye konusunda kullanılan ifade, “*arasını kesmek*”tir (KK.1). Az veya çok bir ödeme yapılması, küçük bir hediye verilmesi beklentilerin gerçekleşmesi için gerekli görülmektedir. Böylece yapılan uygulamanın başarılı olacağına da inanılmaktadır. Sami Kılıç, belirli bir pazarlık içermeyen bu tarz ödemelerin geleneksel Türk dini içerisinde kamlara ayın veya sağaltma işlemi sonrası ödenen “*ürüng*” ile paralellik taşıdığı ifade etmektedir.³³

İrkçılara Başvuranların Anlatımları ve İrkçılarla İlgili Görüşleri

Yörede ırkçılar ve ırk ocakları hakkındaki kabulleri görmek amacıyla ırkçıya başvuran kişilerin değerlendirmeleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Özellikle görüşme yapılan kaynak kişilerin ırk ocakları karşısındaki tutumu bu anlatımlarda görülebileceği gibi, ırkçıların toplum hayatındaki rolünü de ortaya koymaktadır.

Kuzularını kaybeden Hasan Bozkurt, İrkçi Osman’a gittiğini, onun kendisine, endişe etmemesi gerektiğini ilettiğini ve üç dört gün içerisinde kuzularını bulacağını söylediğini ve kuzuların bir yerde sıkıştığını ırk tutarak tespit ettiğini anlatmaktadır. Sonuçta kuzularını iki gün sonra bulur (KK.5).

Durmuş Çevik, ırkçılığı ve ırkçılara olan ilgiyi şu ifadelerle açıklamaktadır:

³²Herhangi bir ödemenin gerekli görüldüğü durumlarda kullanılan “Gönülden ne koparsa ver.” sözü, bir taraftan ödeme beklentisinin çok az olduğu durumlarda kullanılırken, bir taraftan da beklentinin çok daha fazla olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu kullanım zıtlığı ile günlük hayat içerisinde her zaman karşılaşmak mümkündür. Kaybedilen nesne ya da sonucu merak edilen olayın büyüklüğü de bu ödemenin, ırk ocağına başvuran kişi tarafından takdir edilecektir. Ancak, gelen kişilerin boş çevrilmemesi gerektiği yönündeki anlayış ve Allah rızası için bakıldığının dile getirilmesi, çok az bir ödeme ile yetinildiğini ve bu uygulamaların bir geçim kaynağı hâline getirilmediğini göstermektedir.

³³Sami Kılıç. agm., s. 304.

“İrk tutanlara varırsın, adam erkek veyahut kadın her neyse ocakları vardır. Bu belirli kişiler, her kişi değil belirli kişiler atalarından, dedelerinden kalma sanat mı diyelim yoksa onlara vergi mi bir tür bir şey. İrk bir kaybın olur, bir inandığın bir şey olur gidersin ırkçıya. Dersin ki benim koyunum kayboldu, keçim kayboldu veyahut devem gitmiş varmış, devem kayboldu. Bu sefer ırkçı kadın sana sorar. Ne kayboldu, ne arıyorsun gibi sorduğunda benim koyunum kayboldu... Bu kadın Allah rızası için zaten oraya giden adam inanmıştır. Ona o kadın Allah rızası için ırk tutuverir. Bu hayvanını git falan yerde hayvanını bulacaksın, falan tepede senin hayvanın veyahut falancanın sürüsüne karışmış. Gidersin orda bulursun. Biz inançlıyızdır bu da doğru çıkar. Yaylada çadırına gideriz, biz yayladaysak bu kadın burada kışlada kaldıysa biz onu buluruz, illa ki buraya geliriz, bir gün yol yürüyorduk onlar için, ırkçıları bulmak için koyunumuz kayboldu, koyunumuz kaybolduğu an mutlaka onları bulurduk. Allah’a şükür o kayıplarımızı bulduk, bunlar bir kaç ocak vardı, üç yerde falandı onlar. Kendileri öldü yaşlıları, ya gelinine gibi, ya kızına gibi, oğluna gibi bunları sen yap gibi bir tarz onlar da yürütüyor. Gelenek görenek hâlinde, biz bu ırkçılığa inanan bir kişiyiz.” (KK.6)

Durmuş Çevik’in bu ifadeleri yörede ırkçılara verilen önemi göstermektedir. Yörük hayatında yaylak-kışlak şeklinde sürdürülen yaşam içerisinde kaybolan hayvanların bulunması için bir günlük yol yüründüğünün belirtilmesi, ırkçılara olan inancı ve ancak onlara müracaat edilmesi durumunda hayvanların bulunacağı kabulünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, ırkçıların Allah rızası için ırk tuttuklarını ifade etmesi, ücret ödenmesiyle ilgili yukarıdaki değerlendirmelerimizi de desteklemektedir.

İsmail Yirik, kurbanlıkları çalınınca ırk tutturmak için İrkçi Osman’a gittiğini ve hayvanlarının bulunmayacağını söylediğini, sonuçta hayvanları bulamadığını (KK.7), Eşe Yirik ise günümüzde yaşamakta olan İrkçi Ayşe Oklu’nun kayınvalidesi Elifçe’ye kaybolan kuzuları için gittiğini ve kuzularının bulunacağını söylediğini, üç gün içinde kuzularının bulunduğunu (KK8) anlatmaktadırlar. Eşe Yirik, kız istenmeden önce ırkçıya gidilerek, kızı verip vermeyeceklerinin öğrenildiğini, sonuca göre hareket edildiğini ifade etmektedir (KK.8).

Sonuç

Manisa Selendi yöresinde ırkçılar ve ırk ocakları işlevsel olarak varlığını sürdürmektedir. Eski Türkçe kaynaklarda “fal” karşılığı olarak kullanılan “ırk” sözcüğü, yörede canlı bir biçimde yaşamakta ve kullanılmaktadır. Yörede yaşayan yörüklerin, yaylak-kışlak hayatını önemli ölçüde koruması, son yıllarda yerleşik hayata geçişlerin görülmesine rağmen kültürel değerlerde değişimin

çok az yaşandığını, buna bağlı olarak da çeşitli uygulamaların yörede varlığını canlı bir biçimde sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

İrk ocakları bünyesinde devam etmekte olan uygulamalar, kaynağını İslamiyet öncesi Türk kültür hayatından alan ve günümüzde de yaşamaya devam eden uygulamalardır. Eski Türk inançlarından, Oğuznamecilik geleneğine ve Dede Korkut Kitabı'na, oradan ırkçılara ve ırk ocaklarına uzanan süreçte, kehanet olarak yorumlanabilecek eylemlerde bir kültürel sürekliliğin var olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanmakta olan dönemin sosyal ve kültürel özelliklerine göre şekillenen ve az çok değişime uğrayarak varlığını sürdüren bu uygulamalar geçmiş dönemlerin birikimini yansıtmaktadır. Yörede kapsamlı alan araştırmalarının yapılmasıyla, benzer uygulamalar hakkında daha ayrıntılı bilgi edinme imkânı olacaktır.

Geçimini hayvancılıkla temin eden Yörüklerin, kaybolan hayvanlarının bulunması için ırk atıldığı ve uygulamanın bu işlevi yerine getirdiği görülürken, sosyal ve kültürel hayatta meydana gelen değişme, yaylak-kışlak hayatından yerleşik hayata geçiş ile birlikte “*cep telefonu*”, “*muhtarlık seçimi*”, “*üniversite sınavının kazanılıp, kazanılamayacağı*” gibi durumlarda da ırkçıya başvurulduğu ve ırkçıların bu konuda bir kehanette bulunması beklendiği görülmektedir. Kayıp bir eşyanın bulunması veya herhangi bir işin olup olmayacağının öğrenilmesi amacıyla yörede ırk ocaklarına başvurulmaktadır. Buradan hareketle, geleneğin yeni sosyal çevre ve şartlarda varlığını sürdürdüğünü, güncellenerek yeni bağlamlarda süreklilik kazandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Dizini "Endeks"*, Ankara: TDK Yay., 1999.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi C: I*, Ankara: TDK Yay., 1999.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi C: III*, Ankara: TDK Yay., 1999.
- BAYAT, Fuzuli, "İrk Bitig'de Sosyal ve Mitolojik Konular", *Folklor/Edebiyat*, C. 10, S. 38, 2004, ss. 109-124.
- BAYAT, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşr., 2006.
- BAYAT, Fuzuli, *Oğuz Destan Dünyası. Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul: Ötüken Neşr., 2006.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Ankara: BilgeSu Yay., 2013.
- BOYRAZ, Şeref, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1993.
- Derleme Sözlüğü VII*, Ankara: TDK Yay., 1993.
- DUYMAZ, Ali, *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Ankara: Akçağ Yay., 2002.
- ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yay., 1997.
- ERSOY, Ruhi, "Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de 'Ebelik' Kurumuna Dönüşüm", *Türkbilig*, S. 13, Bahar 2007, ss. 60-71.
- İNAN, Abdülkadir, "Divanü Lûgat-it Türk'de Şamanizme Ait Kelimeler", *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*, Ankara: TTK Yay., 1991, ss. 317-321.
- İNAN, Abdülkadir, "Oğuz Destanındaki İrkil Ata", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Yay., 1987, ss. 196-197.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: TTK Yay., 2000.
- KAYA, Ceval, "İrk Bitig'de Falcılık", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Ed. Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin. İstanbul: Picus Yay., 2008, ss. 359-368.
- KAYA, Muharrem. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", *Folklor/Edebiyat*, S. 25, 2001/1, ss. 198-218.
- KILIÇ, Sami, "Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz-63/2012, ss. 297-310.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Türk Edebiyatı'nın Menşesi", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Yay., 1999, ss. 49-130.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazutları*, Ankara: TDK Yay., 1986.
- ÖGER, Adem, "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Turkish Studies*, Volume 5/1, Winter 2010, ss. 1231-1246.

ÖRNEK, Sedat Veyis, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yay., 2000.

SELÇUK, Ali, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2008.

SÜMBÜLLÜ, Y. Ziya, “Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 43, 2010, ss. 55-72.

ŞAHİN, Halil İbrahim, *Çepniler Tarih, İnanış ve Halkbilimi*, Ankara: Altınpost Yay., 2013.

TAVKUL, Ufuk, “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında ‘Kürek Kemiği’ ve ‘Kumalak-Taş’ Falı”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2003. C.:2*, Ocak 2007, ss. 181-190. (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=180>) 02.04.2014, 13:00)

YAMAN, Ali, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kış-60/2011, ss. 43-64.

YILDIRIM, Dursun, “Dede Korkut’tan Ozan Barışa Dönüşüm”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 570, ss. 505-530.

KAYNAK KİŞİLER

KK.1: Osman KOVA, 1937 doğumlu, okuma yazması yok, çobanlık yapıyor, Manisa/Selendi/Çinan köyü/Efendiler Mahallesiinde ikamet ediyor.

KK.2: Meryem SEZEN, 1963 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Manisa / Selendi / Eskin köyü/Karaçağıl Mahallesiinde ikamet ediyor.

KK.3: Ayşe GÖK, 1956 doğumlu, ev hanımı, okuma yazması yok, Manisa/Selendi/Çamköy’de ikamet ediyor.

KK.4: Ayşe OKLU, 1938 doğumlu, ev hanımı, okuma yazması yok, Manisa/Selendi/Kazıklı köyünde ikamet ediyor.

KK.5: Hasan BOZKURT, 1954 doğumlu, çiftçi, okuması yazması var, Manisa/Selendi/Çinan köyü/Dırazlar Mahallesiinde ikamet ediyor.

KK.6: Durmuş ÇEVİK, 1951 doğumlu, çoban, okuma yazmayı kendisi sonradan öğrenmiş, Manisa/Selendi/Eskin köyü/Karaçağıl Mahallesiinde ikamet ediyor.

KK.7: İsmail YİRİK, 1963 doğumlu, çoban, ilkokul mezunu, Manisa/Selendi/Eskin köyü/Appaklar Mahallesiinde ikamet ediyor.

KK.8: Eşe YİRİK, 1963 doğumlu, ev hanımı, okuma yazması yok, Manisa/Selendi/Eskin köyü/Appaklar Mahallesiinde ikamet ediyor.